

УДК 81'373.21(477.62)

МІКРОТОПОНІМИ АНТРОПОГЕННОГО ПОХОДЖЕННЯ СЕЛИЩ ЩЕРБІНІВКА І ПЕТРІВКА МІСТА ТОРЕЦЬКА ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Любомир Сегін, Єлизавета Рухленко

*Донбаський державний педагогічний університет,
кафедра української мови та літератури
вул. Генерала Батюка, 19, Слов'янськ, Україна*

Досліджено мікротопоніми антропогенного походження селищ Щербинівка і Петрівка міста Торезька Донецької області. У ході дослідження схарактеризовано історію формування зазначених онімів, виділено лексико-семантичні групи мікротопонімів, з'ясовано продуктивність груп.

Ключові слова: мікротопонім, онім, об'єкти антропогенного походження, лексико-семантичні групи.

Кожна з наявних у світі культур країн, народів, націй неповторна й унікальна, є невід'ємною складовою скарбниці світової культури. На повнокровний розвиток етнічної культури впливає широке коло чинників, серед яких історичний шлях народу, відособлення або взаємодія з іншими народами; соціальні, економічні, екологічні умови; культурна політика держави і т.п. У свою чергу історичні та політико-адміністративні процеси знаходять своє відображення в географічних назвах як великих об'єктів, так і малих, місцевих, про існування яких знає обмежена кількість людей. Такі топоніми стають орієнтирами в просторі і часі, накопичують у собі унікальні відомості про культуру, історію, мову людей. Особливу цінність становлять назви малих географічних об'єктів – мікротопоніми, адже вони найменше зазнали втрат у часи радянського перейменування. Слід констатувати, що в українському мовознавстві більше досліджено антропоніми, гідроніми, ойконіми, ніж мікротопоніми. Проте останнім часом помітно зростає інтерес до цієї теми. Оскільки значна частина мікротопонімів назавжди зникає з пам'яті жителів, то дослідники слушно зауважують, що існує нагальна потреба в дослідженні мікротопонімів усіх регіонів України [1, с. 273]. Слід констатувати, що мікротопоніми України досліджено нерівномірно. Найбільше праць виявлено з мікротопонімії західного регіону України (Г. Л. Аркушин, Н. П. Лісняк, О. І. Михайльчук, Я. О. Пура, О. І. Проць, Н. В. Сокіл та ін.) [2; 4; 8; 9; 11], менше досліджено центральний і північний регіон (Є. О. Черпанова, Р. О. Ляшенко та ін.) [1; 3; 7; 13] і майже не вивчено мікротопоніми східного регіону.

Об'єктом нашої уваги є мікротопоніми антропогенного походження селищ Щербинівка і Петрівка міста Торезька Донецької області. Питання формування й функціонування мікротопонімів Донеччини не були об'єктом ономастичних досліджень, що зумовлює актуальність статті.

Мета статті – здійснити аналіз твірної бази мікротопонімів. Мета вимагає вирішення таких завдань: 1) виявити в писемних джерелах і шляхом опитування жителів зафіксувати назви мікрооб'єктів на території селищ Щербинівка та Петрівка; 2) з'ясувати походження мікротопонімів, що вказують на об'єкти антропогенного походження; 3) провести лексико-семантичний аналіз мотивувальної бази мікротопонімії; 4) визначити кількісну наповнюваність кожної виділеної групи.

Серед зібраних і проаналізованих нами мікротопонімів селищ Щербинівка і Петрівка (69 назв) мікротопоніми антропогенного походження складають 53,6%) (37 одиниць).

Народ, помічаючи індивідуальне, незвичне серед масового і звичного, дає назву географічному об'єкту за якоюсь прикметною ознакою, яка вирізняє цей топооб'єкт серед інших. Однією з таких ознак є характер господарської діяльності людини.

Основи мікротопонімів досліджуваної території, які вказують на об'єкти антропогенного походження можна поділити на такі семантичні групи:

- 1) о вказують на зовнішні особливості об'єкта;
- 2) о вказують на призначення та використання площі;
- 3) о пов'язані з промисловістю та ремеслом;
- 4) о пов'язані з будівлями та спорудами;
- 5) о вказують на шляхи сполучення;
- 6) кі визначають орієнтацію об'єкта в просторі;
- 7) о в'язані з одиницями виміру площ, наділів;
- 8) о вказують на порядковий номер об'єкта.

1. Основи, що вказують на зовнішні особливості об'єкта. Ця група мікротопонімів нараховує 3 оніми (4,3% від загальної кількості всіх назв).

Скляний (магазин) – від апелятивного скло (прозора речовина, яку одержують плавленням і хімічною обробкою кварцового піску з деякими іншими домішками) [10, т. IX, с. 284]. Так називають магазин на території селища Щербинівка, оскільки більша частина будівлі зроблена зі скла.

У селищі є ЗОШ I-III ступенів №20 і ЗОШ I-II ступенів №21 Торецької міської ради. Жителі селищ Щербинівки та Петрівки називають ЗОШ I-III ступенів № 20 *Білою школою*, а ЗОШ I-II ступенів № 21 – *Красною школою*. Зі спогадів односельців дізнаємося, що коли побудували школу № 20, то червону цеглу будівлі побілили розчином вапна і за кольором споруди її почали називати Білою. Красна школа побудована із червоної цегли. Тому так її й називають.

Назва Біла школа зустрічається у вірші С. М. Ковалю „Рідна школа”:

Не забути нам ніколи

Все, що нам вона дала.

Хай же завжди Біла школа

Буде совістю села!

2. Основи, що вказують на призначення та використання площі (2 одиниці, 2,9%).

Парк – від апелятива парк (великий сад спеціального призначення, відкритий для відвідувачів) [10, т. VI, с. 70]. Цей куток знаходиться на окраїні села Щербинівка, де раніше знаходився гарний парк відпочинку з дитячим майданчиком. Останнім часом парк був занедбаний, проте місцеві залишили назву території „Парк”. У 2016 році після перейменування вулиця цього куточку почала носити назву Паркова.

Футбольне поле (площа) – складний мікротопонім, утворений з лексем „футбольний” (прикм. до „футбол, – спортивна гра) [10, т. X, с. 656] та „поле” (значна площа чи ділянка землі, спеціально відведена під що-небудь) [10, т. VII, с. 61]. Площа в селищі Петрівка розташована поряд зі „Старою церквою”. Раніше на тому місці було розташоване церковне кладовище, яке було зруйноване разом зі Старою церквою. Довгий час на цьому місці був пустир, але декілька років тому, місцеві мешканці розчистили цю територію і перетворили на футбольне поле для дітей.

3. Основи, що пов’язані з промисловістю та ремеслом. Основи, що пов’язані з промисловістю та ремеслом, за кількістю об’єктів складають одну з найбільших груп (8 мікротопонімів – 11,6%).

Шовкопрядна – від прикметника шовкопрядна (ферма з вирощування метелика, гусінь якого звиває кокони з виділеного слинними залозами шовкового волокна) [10, т. XI, с. 507]. Це куточок наприкінці вулиці Степової в с. Петрівка. У 60–70-тих роках ХХ століття в цьому районі знаходилася ферма з вирощування шовкопрядів. Хоча підприємство давно закрили, у цій місцевості й сьогодні є посадки шовковиці, які використовували для годування шовкопрядів.

Баранівка – назва місцевості в Щербинівці, що розташована з того боку залізниці, що ближче до міста Торецька. Це вулиця Паркова та Перемоги. Існують різні версії в народі щодо цієї назви. За першою версією, цей куток названий так тому, що поселенці займалися вівчарством: баранів та овець випасали на гарних зелених пасовиськах за селами. За другою версією, тут жили батько й син, які вкрали в когось барана. Люди прив’язали мертвого барана на спину батькові й водили злодіїв по селу.

Полотнянівка. Цей куток у с. Щербинівка так названий тому, що там жителі вибілювали й сушили полотно – це конопляна, лляна, бавовняна, а також штучна або шовкова тканина особливого переплетення [10, т. VII, с. 98].

Кузня – від апелятива кузня. Так і досі називають зупинку автобуса в Щербинівці (перед сільрадою), бо там колись була кузня. Термін кузня найчастіше побутує у значенні „майстерня (або цех), де обробляють метал куванням” [10, т. IV, с. 386].

Пекарня – від апелятивного пекарня (невелике, звичайно немеханізоване підприємство для випікання хліба) [10, т. VI, с. 110]. Початок вулиці Шевченка в с. Щербинівка. На цій території у 90-х роках знаходилася місцева пекарня та хлібний магазин.

Бригадна – початок вулиці Берегової с. Петрівка, де за радянських часів були розташовані ангари з сільськогосподарською технікою місцевого колгоспу. Перед роботою в цьому місці збиралися бригадири (керівники виробничої бригади), для того щоб отримати завдання на роботу в полі.

Коровня – від апелятивного корівня (приміщення, хлів для великої рогатої худоби) [10, т. IV, с. 292]. Територія сучасної вулиці Сонячної с. Петрівка. За часи існування колгоспу на цьому місці була розташована ферма для вигодовування корів. Місцеві жителі і донині так називають цей куточок.

Трубний – від апелятивного труба (довгий порожнистий предмет, звичайно кільцевого перерізу, призначений для переміщення рідини, газу, пари тощо) [10, т. X, с. 288]. Нині місцевість біля станції Кривий Торець в с. Щербинівка (між лісосмугою й залізницею). У 50-ті роки ХХ століття сюди привозили труби, тут їх просмолювали й вантажили у вагони, а потім відправляли до пункту призначення залізницею. Цю назву досі вживають жителі селища.

4. Основи, мотивовані назвами господарських, культових та інших будівель та споруд (8 мікротопонімів, 11,6%).

Біля Будинку відпочинку – від „Будинок відпочинку” – заклад для відпочинку жителів. Середина вулиці Зарічної селища Щербинівка. Цей куток так названий тому, що раніше там знаходився місцевий санаторій-профілакторій. Зараз будівлі санаторію перетворилися на житлові будинки.

Біля клубу – від апелятивного клуб (громадська організація, що об’єднує людей певного кола, професії для спільного відпочинку, розваг) [10, т. IV, с. 190]. Так називають місцевість в с. Щербинівка, розташована поруч з „Будинком народних традицій” (місцевий клуб). Центр селища, де під час свят та народних гулянь збираються жителі селища.

Криниця – від апелятивного криниця (потік води, що утворюється внаслідок виходу підземних вод на поверхню землі. У місцях, де долини рік або балок прорізають водовмісні верстви, підземні води виходять на поверхню і утворюють джерела або природні криниці) [10, т. II, с. 262]. Так називають куток с. Петрівка в кінці вулиці Шахтарської тому, що є тут Петрівська криниця. Про неї говорять жителі селища: „Петрівська криниця – цілюща водиця”. А це тому, що Петрівська криниця занесена до природоохоронних об’єктів „Золотого Скіфа”. Аналізи води, зроблені в лабораторії, показали, що в криничній воді є міст срібла та золота. Ось чому ця вода довго стоїть та „не задихається”. Звідусіль приїжджають люди до Петрівської криниці набрати цілющої водиці. А куток селища дістав назву Криниця.

Стара церква – складний мікротопонім, утворений з лексем „стара” (яка існує довгий час, давно створена) [10, т. IX, с. 654] та „церква” (будівля, у якій відбувається християнське богослужіння) [10, т. XI, с. 202]. Центральна частина селища Петрівки. Раніше на цьому місці стояла дерев’яна церква, яка була зруйнована у 20-их роках минулого століття більшовиками. У 60-их роках там збудували клуб, названий Петрівським від назви селища, який незабаром теж був зруйнований під час повені. Зараз це територія стала полем для випасання худоби.

Церковний колодязь – складний мікротопонім, утворений з лексем „церковний” (пов’язаний з церквою) [10, т. XI, с. 203] та „колодязь” (захищена від обвалів зрубом вузька глибока яма, що служить для добування води) [10, т. IV, с. 229]. Знаходиться в центрі селища Петрівки, неподалік Старої Церкви. Є одним з трьох джерел нашої місцевості, які мають цілющі властивості.

Книгарня – від апелятива книга (зшиті в одну опрацю аркуші паперу з якими-небудь записами) [10, т. IV, с. 196]. Центральна частина вулиці Центральної селища Щербинівка. Раніше на цій території знаходилась стара бібліотека. Приміщення було затоплено під час повені, а назва кутка не змінилася.

Дитсадок – початок вулиці Сонячна. Саме так називають околицю поруч із дитячим садочком № 4.

Біля кладовища – від апелятива кладовище (місце для поховання померлих, цвинтар) [10, т. IV, с. 172]. Так називають початок вулиці Вишнева с. Щербинівки, оскільки поруч знаходиться цвинтар.

5. Основи, що вказують на шляхи сполучення. У цій групі зафіксовано 4 назви. Такі мікротопоніми становлять 5,8% від загальної кількості всіх назв.

1-й переїзд – від апелятивного переїзд (місце, у якому переїздить з одного боку чого-небудь на інший) [10, т. VI, с. 186]. В’їзд до селища Щербинівки з міста Торецька, на перехресті вулиць Паркової, Шевченка та Привокзальної.

2-й переїзд – перехрестя сучасних вулиць Центральної та Весняної селища Щербинівка.

Назви пов’язані з залізничним переїздом, тобто місцем однорівневого перетину залізничних колій.

Тупик – від апелятива тупик (залізнична колія, що з'єднується з іншими коліями тільки одним кінцем, а з другого кінця обривається) [10, т. X, с. 321]. Таку назву має кінець сучасної вулиці Центральна. У 1869 році побудували Курсько-Харківсько-Азовську залізницю. Гілка від неї пролягала в 1871 році через землі хутора Залізного та села Щербинівки. Але будівництво залізниці в Щербинівці призупинили на деякий час. Так виникла назва кінцевої зупинки цієї залізниці – Тупик. А від неї – і назва місцевості.

Залізничний міст – міст, побудований через річку Кривий Торець у селищі Щербинівка. Через цей міст проходить залізниця, звідси і назва моста.

6. Основи, які визначають орієнтацію об'єкта в просторі (2 мікротопоніми, 2,9%).

Сьомий (міст) – другий міст, побудований через річку Кривий Торець. Він знаходиться біля магазину, котрий має назву „Сьомий”.

Оглядова – від прикметника оглядовий (призначений для спостереження, оглядання) [10, т. V, с. 617]. Так названий у народі куток на окраїні селища Щербинівки, де знаходиться залізнична зупинка „Оглядова” (оглядова, бо має навкруги поля и добре видно навколишню територію).

7. Основи, пов'язані з одиницями виміру площ, наділів. У цій групі зафіксовано 7 мікротопонімів (10,1%).

Як стверджують старожили, за часів німецької колонізації Нью-Йорка (зараз смт Новгородське Торецької міської ради) у другій половині XVIII століття частина менонітів (меноніти – це протестантський рух, що сповідує одне з вірувань голландських протестантів-анабаптистів) неофіційно проживала і на території сучасного селища Петрівка. Через це селище були поділено на так звані „кутки”:

- 1-й куток (кінець вулиці Зелена),
- 2-й куток (початок вулиці Зелена),
- 3-й куток (середина вулиці Шахтарська),
- 4-й куток і 5-й куток (початок вулиці Шахтарська),
- 6-й куток (частина вулиці Широкої),
- 7-й куток (початок вулиці Степова).

8. Основи, що вказують на порядковий номер об'єкта. До цієї групи відносимо 3 мікротопоніми (4,3%).

Сьомий (магазин) – магазин у селищі Щербинівка. Дістав таку назву за порядковим обліком магазинів.

Десятий (магазин) – магазин у центрі селища Щербинівка. Назва – за порядковим обліком. Сучасна назва „Люкс”.

Шістнадцятий (магазин) – перехрестя вулиці Степової та Польової в с. Петрівка. Територія, на якій знаходиться невелика продуктова крамниця за порядковим обліком названа 16-тим.

Отримані під час дослідження мікрооб'єктів дані ілюструють діаграми.

Отже, аналіз розглянутих мікротопонімів селищ Щербинівка і Павлівка дозволяє зробити такі висновки:

1. Мікротопоніми антропогенного походження представлені 8 групами: що вказують на зовнішні особливості об'єкта (*Скляний, Біла школа, Красна школа*), що вказують на призначення та використання площі (*Парк, Футбольне поле*), що пов'язані з промисловістю та ремеслом (*Баранівка, Полотнянівка, Кузня* та ін.), що пов'язані з будівлями та спорудами (*Біля клубу, Криниця, Книгарня* та ін.), що вказують на шляхи сполучення (*Тупик, Залізничний міст* та ін.), які визначають орієнтацію об'єкта в просторі (*Сьомий, Оглядова*), пов'язані з одиницями виміру площ, наділів (*1-й куток, 2-й куток*), що вказують на порядковий номер об'єкта (*Сьомий, Десятий*).

2. Найбільш кількісно представлена група мікротопонімів, пов'язаних з промисловістю і ремеслом та будівлями і спорудами (8 одиниць), а найменшою – що вказують на призначення та використання площі (2).

У перспективі вбачаємо необхідність дослідження інших лексико-семантичних груп мікротопонімів селищ Щербинівка і Петрівка.

1. *Василик О.* Мотиваційні особливості мікротопонімів Уманщини / О. Василик // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2012. – Випуск 56. – Частина 1. – С. 273–281.
2. *Лісняк Н. І.* Мікротопонімія Західного Поділля: автореф. дис. канд. філол. наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова / Н. І. Лісняк. – Київ, 2004. – 20 с.
3. *Ляшенко Р. О.* Мікротопонімія Кіровограда : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / Р. О. Ляшенко. – Харків, 2008. – 19 с.
4. *Михальчук О. І.* Мікротопонімія Підгір'я : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / О. І. Михальчук. – Київ, 1998. – 20 с.
5. *Отин Е. С.* Происхождение географических названий Донбасса / Е. С. Отин. – Донецк: Юго-Восток, 2014 – 199 с.
6. *Отин Е. С.* Топонимия Донетчины / Е. С. Отин. – Донецк: Юго-Восток, 2013, – 118 с.
7. *Павленко С. О.* Мікротопонімі Чернігово-Сіверщини / С. О. Павленко. – Чернігів: ПАТ „ПВК „Десна”, 2013. – 600 с.
8. *Проць О. І.* Мікротопонімія півночі Львівської області : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / О. І. Проць. – Львів, 2011. – 21 с.
9. *Пура Я. О.* Походження назв територіальних мікрооб'єктів Рівненщини / Я. О. Пура. – Рівне, 1990. – 209 с.
10. *Словник української мови: в 11 т.* / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – Київ: Наук. думка, 1970–1980. – Режим доступу: <http://sum.in.ua>.
11. *Сокіл Н. В.* Мікротопонімія Сколівщини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / Н. В. Сокол. – Львів, 2007. – 16 с.
12. *Суперанская А. В.* Что такое топонимика? / А. В. Суперанская. – Москва : Наука, 1984. – 182 с.
13. *Черепанова Е. А.* Микротопонимия Черниговско-Сумского Полесья / Е. А. Черепанова. – Сумы, 1984. – 456 с.
14. *Янко М. Т.* Топонімичний словник України: Словник-довідник / М. Т. Янко. – Київ: Знання, 1998. – 432 с.

*Стаття надійшла до редколегії 20. 04. 2017
доопрацьована 10. 05. 2017
прийнята до друку 05. 08. 2017*

**MICROTOPYNOMS OF ANTHROPOGENIC ORIGIN OF THE VILLAGES SHCHERBYNIVKA AND
PETRIVKA OF THE TOWN TORETS'KA OF DONETSK REGION**

Lyubomyr Sehin, Yelyzaveta Rukhlenko

*Donbas State Pedagogical University,
the Chair of the Ukrainian Language and Literature,
19 Henerala Batyuka Str., Slovyansk, Ukraine*

The article is devoted to studying the microtoponyms of the villages of Shcherbynivka and Petrivka of the town Torets'ka of Donetsk region. The authors state that in Ukrainian linguistics anthroponyms, hydronyms, oikonims have been studied better than microtoponyms, but lately the interest in this area has been growing. The object of the analysis is the microtoponyms of anthropogenic origin of the named villages. The basis of the analysis is the materials received from the

written sources and by the way of interviewing the villagers (69 units). In the article the authors have analyzed 37 microtoponyms that is 57,6% from the whole number of the microtoponyms. In the course of the analysis it is clarified that the microtoponyms of anthropogenic origin are presented by 8 groups: those pointing the outer peculiarities of the object (*Sklyanyy, Bila shkola, Krasna shkola*), those pointing the purpose and use of the area (*Park, Futbol'ne pole*), those connected with the industries and crafts (*Baranivka, Polotnyanivka, Kuznya and others*), those connected with houses and buildings (*Bilya klubu, Krynytsya, Knyhamya and others*), those pointing the ways of connection (*Tupyk, Zaliznychnyy mist and others*), those defining the place of the object in space (*S'omyy, Ohlyadova*), connected with the dimensions of the areas and allotments (*Pershiy kutok, Druhiy kutok*), those pointing the ordinal number of the object (*S'omyy, Desyatyy*), that the most quantitatively represented is the group of the microtoponyms related to the industries and crafts and buildings and structures (8 units), and the lowest one is the group indicating the purpose and use of the area (2 units).

Key words: microtoponyms, onym, objects of anthropogenic origin, lexico-semantic groups.